

Pedro de Arén, arquitecto de Terra de Montes (c. 1635-1699), e a súa descendencia

José M. Bértolo Ballesteros
joberba4@hotmail.com

Resumo. Este artigo versa sobre o famoso arquitecto don Pedro Arén, procedente de Cerdedo. Descríbese tanto a súa obra, presente especialmente en Ourense, Lugo e Santiago, como a súa vida familiar e a súa descendencia. Netos e bisnetos seus levaban con orgullo os apelidos «Arén Losada» que correspondían aos seus fillos, os cales casaron con familias distinguidas da bisbarra de A Estrada e Terra de Montes.

Abstract. This article is about the famous architect Pedro Arén, born in Cerdedo. It is described both his work, present especially in Ourense, Lugo and Santiago, as well as his family life and progeny. His grandchildren and great-grandchildren proudly carried the surnames "Arén Losada" inherited from his children, who were married to distinguished families from the regions of A Estrada and Terra de Montes.

Maestro de arquitectura ou simplemente o *Maestro* é como se denomina nos libros parroquiais de Cerdedo (Pontevedra) a don *Pedro de Arén*, que no século XVII gozaba dun gran recoñecemento como arquitecto e que actualmente é considerado como un dos grandes arquitectos da Terra de Montes.

O mestre de obras don Pedro de Arén naceu sobre 1635¹, seguramente na parroquia de Cerdedo, onde vivía seu pai.

Os seus avós Juan Gregorio de Arén² e María da Cerdeira eran veciños do lugar de Arén, moi preto da vila de Cerdedo, onde tiveron tres fillos:

1. Pedro de Arén, casado con Clara Fernández, tivo por fillo a Pedro de Arén "o mozo", que se ausentou e non se volveu a ter novas sobre el.

1 Non se conservan as partidas de bautismo de Cerdedo desta década. Nalgunhas publicacións aparece a data de 1631, debido a un error tipográfico na publicación de RODRÍGUEZ FRAÍZ, A. *Canteiros e artistas de Terra de Montes e Ribeiras do Lérez*, ed. Deputación de Pontevedra e concellos de Cerdedo e Forcarei, 1982.

2 Protocolos de Juan Darriva (ou Da Riva), 11/4/1692 e 22/9/1692 (AHPPO). E RAG 3429/50.

Aldea de Arén.

Cando morreu Pedro, en 1669 litigaron³ pola súa herdanza os seus irmáns Alonso e Antonio contra unha filla espuria de Pedro, María Arén, que casada con Pedro Roubín era nai de varios fillos no lugar de Arén (Blas, 3/2/1655, Dominga 15/10/1663, Pedro, María,...). María alegaba que Clara Fernández con permiso do seu marido lle fixera doazón de diversas propiedades en Arén.

María faleceu en Cerdedo o 18 de novembro de 1686 e Pedro Roubín o 21 de maio de 1711 tras ter outorgado testamento.

2. Alonso de Arén, pai de Ana Arén quen tivo por fillas a Bárbara Ferroa e a Margarita de Arén que viviu solteira en Folgoso.
3. Antonio de Arén, a quen Rodríguez Fraíz chama “manxapán”, foi vicerreitor de Cerdedo pero tivo dous fillos⁴ a quen fixo doazón de seus bens, se ben como era eclesiástico, unha sobriña súa reclamou⁵ eses bens.

3 RAG 3429/50

4 Protocolos de Juan Darriva, 26/6/1703 (AHPPo)

5 Estaba mal visto que os curas tivesen fillos, aínda que era una cousa moi corrente. Por iso a Igrexa, que tiña moito poder temporal, non permitía que os eclesiásticos deixaran como herdeiros a seus fillos. O habitual era darlles aos fillos e fillas bens en xeito de doazón ou dote (como don Francisco Ogando Ribera, 1640-1700, cura de Cerdedo), ou ben deixar beneficiarios a seus netos e como usufrutuarios aos fillos (como Bartolomé Cadavid, 1635-1720, natural de Chamadoira e cura en Salcedo).

Capela de san Miguel. Arén

En 1640 contratou a Gregorio Arca para facer unha casa en Arén a carón doutra que xa tiña e na que logo vivirá o seu fillo Pedro.

Antonio fundou a capela de san Miguel no lugar de Arén⁶, na que destaca unha imaxe pétrea do arcanxo san Miguel, pesando as almas e co díaño a seus pés.

Foi sepultado o 13 de novembro de 1678 sen ter feito testamento, pero deixou catro misas perpetuas, hipotecadas sobre os seus bens, a dicir na capela de san Miguel.

Fillos de don Antonio de Arén foron:

- a. Pedro de Arén, (*obxecto desta investigación*)
- b. Andrés de Arén, mestre canteiro, que confirmou aos seus fillos Pedro, Madalena e Phelipe en abril de 1683 na catedral de Ourense.

PEDRO DE ARÉN comezou a súa andaina aprendendo o oficio a carón de mestres de arquitectura⁷, igual que outros aprenderon con Pedro de Arén, como Miguel de Covelo, que durante un ano traballou con Pedro de Arén, cando este casou en Ourense.

6 RODRIGUEZ FRAIZ, A., O.c.

7 Iso era o habitual. Segundo un contrato ante Antonio da Riba, o seu veciño e famoso arquitecto Pedro de Monteagudo había de ensinar o oficio de canteiro a Matías Ferrón, veciño de Pedre, traballando a seu carón durante dous anos sen que Matías cobrase nada nese tempo (AHPO).

Con 23 anos Pedro colaborou con Domingo García levantando unha casa á beira da catedral de Ourense. E tres anos máis tarde, en 1661, traballou na remodelación da fachada da Quintana baixo as ordes de Peña de Toro, arquitecto máis refinado. En Compostela tamén coñeceu ao famoso arquitecto Domingo de Andrade, algo máis novo ca el. A súa amizade valeulle para introducirse nos ambientes composteláns, así como para sobresaír tecnicamente como arquitecto. Mostra desta amizade vémosla no relato de bens trala morte de Pedro de Arén, pois dise que había na súa casa

Un caldero de cobre de porte de diez y siete cuartillos que dijo la dicha viuda ser suyo por haberselo dado el Maestro Domingo de Andrade.

En 1666 traballou en Salamanca para fabricar unha parte do claustro do convento xerónimo de Santa María da Vitoria (non se conserva actualmente), continuando o estilo do que xa estaba feito. E preto de alí, en Alba de Tormes, realizou en 1668 unha escaleira interior no convento de San Leonardo (tamén desaparecida).

En 1669 está xa en Galicia, sendo o ano 1671 un ano importante na súa andaina como arquitecto ao conseguir que se lle adxudique a reconstrución da ermida de Nosa Señora de Reza (Ourense). Entre os fiadores está o seu irmán Andrés e o carpinteiro Juan de Monteagudo.⁸ En Reza edificou a capela maior, a sancristía cuberta por unha bóveda de canón corrida e a fachada principal, que recorda a de Santo Domingo en Ourense realizada polo seu mestre Domingo García.

Pero as obras que lle deron máis fama a Pedro foron as realizadas na catedral de Ourense, o camarín do Santo Cristo e a torre dos sinos. En 1674 decidiuse ampliar a capela do Santo Cristo levantada por Juan de Herrera, pero como a rúa adxacente era estreita, resolverse desviar o eixe de simetría respecto ao corpo primitivo. Dito camarín está coroado por unha bóveda gallonada sobre pendentes e sobre dela unha lanterna circular con acroteras de bolas e cuberta por un cupuliño. Actualmente a obra de Pedro apenas se pode ver desde o interior, pois tras a súa construción foi contratado Domingo

8 Juan de Monteagudo, un ano máis novo que Pedro, traballou na eira que Pedro mercou para ampliar a vivenda familiar ourensá, que pertencía por herdanza á súa muller Manuela Losada. Juan foi testemuña no preito que trala morte de Pedro tivo Manuela por dita casa (RAG 19108/41).

de Andrade para facer o baldaquino e uns paneis de madeira que ocultan a obra arquitectónica.

Dous anos despois de concluír a torre do reloxio compostelá, en Ourense non quixeron ser menos, polo que en decembro de 1680 acordaron reformar a torre dos sinos, saíndo a puxa en febreiro de 1682. Pedro de Arén comprometeuse a respectar o primeiro corpo da torre, medieval, construíndo sobre el dous corpos máis. A primeira altura revestiuna de granito con pilastras pegadas sobresaíndo do entrepano, como fixera Peña de Toro na torre compostelá ou como no mosteiro de Celanova, para darlle así unha aparencia ascendente e lixeira, aínda que o resultado non foi moi satisfactorio.

O segundo corpo, decrecente en altura, ten tamén pilastras adxuntas, pero só na parte visible desde a rúa.

As campás van situadas na terceira planta, sobre a que se levanta un toro circular sobre o que se levanta a cúpula, cunha pequena lanterna de adorno como a da capela do Santo Cristo. Diversos acroterios adornan as balaustradas, que rematan cada planta, así como na base da cúpula.

En 1685-86 houbo un preito entre Pedro de Arén e Frei Tomás

Cupuliño da capela do Santo Cristo, catedral de Ourense.

Torre dos sinos, catedral de Ourense.

Celanova.

Campanario, catedral Ourense.

Alonso, religioso de San Martiño en Santiago, ao poñerse de manifesto que a obra non se axustaba ao estipulado. En 1686 colocáronse as campás pero a causa do preito o remate e a cruz non se puxo no cume ata 1693 en que se deu por rematada a obra. O peso das campás pronto fixo que se resentira o corpo medieval e isto xunto con dous raios caídos en 1736 e 1810 obrigou a facer unha importante pero definitiva intervención en 1863.

Pedro de Arén tamén fixo algunhas obras civís en Ourense. En 1683 reedificou a casa de recollemento para mulleres de N^a Señora das Mercedes nas aforas da cidade, se ben só coñecemos como sería a obra a través do contrato (AHPOu).

Logo traballou a partir de 1689 en San Miguel de las Dueñas, preto de Ponferrada, e mesmo na fachada do concello de Ponferrada en 1692.

Cúpula de Santo Cristo,
catedral de Ourense.

Tamén estivo a partir da primavera de 1696 na catedral de Lugo, onde tiña que reforzar os muros laterais e desmontar as bóvedas, que ameazaban ruína, para logo volverlas a montar, e na mesma primavera no convento de santa Clara en Santiago⁹ comezou as obras para alzar a igrexa coa súa sancristía e campanario. A igrexa do convento de Santa Clara foille adxudicada a Pedro seguramente pola súa amizade con Domingo de Andrade, que era o que aconsellaba ás clarisas e quen continuou a obra trala morte de Pedro. A igrexa é moi semellante á que fixera en san Miguel das Dueñas. Dunha sinxeleza estrutural típica de Pedro, a igrexa ofrece unha planta de cruz latina con brazos curtos, nave única e cabeceira recta, cuberta de bóveda de medio canón con lunetas, reforzada con arcos faxóns, que se apean sobre grandes ménsulas que sobresaen da cornixa. A igrexa recibe iluminación a través das grandes lunetas da bóveda e das fiestras da capela maior e brazos da igrexa. As obras habían de empezarse en marzo de 1696 e rematar en catro anos, polo que trala morte de Pedro de Arén continuounas primeiro o aparelador e logo o propio Andrade, sendo consagrada a igrexa o 23 de agosto de 1702.

Pedro de Arén casou en Ourense sobre 1677 con Manuela Losada Cadórniga, filla de Lázaro Losada (falecido sobre 1669) e de Josefa Fernández, ambos naturais de Ourense, e sobriña de Juan Rodríguez Sotelo. Viviron durante uns anos nunha casa de dúas alturas, que fora dos pais de Manuela e que ela recibira, como parte dun dote de 800 ducados, na rúa Nova (a actual Rúa Lamas Carvajal), “la mejor calle de Ourense” –dicía Pedro Arén–, onde naceron os seus primeiros fillos.

9 Cfr. Exposición detallada da súa obra en: FERNÁNDEZ GASALLA, L. “El arquitecto Pedro de Arén (1631-1699)”, en *El Museo de Pontevedra*, LXI, Pontevedra, 2007

Unha vez casados e instalados nesta casa, Pedro mercou a Pedro González Sandoval e á súa muller Inés de Prado, veciños de san Andrés de Castro, un terreo destinado a curral que daba á parte de atrás da casa da súa muller, é dicir, cara á rúa dos Arcedianos, e fixo unha escaleira, corredor, porta e fiestra para servizo da casa, traballando nisto o carpinteiro Juan de Monteagudo, o aprendiz de arquitecto Miguel de Covelo e outros veciños de Cerdedo.

Pero logo no mes de santos do ano 85 marcharon para Arén, onde Pedro “reedificó e hizo perfectos” e “hizo un covertizo” na casa que fora de seu pai.

Foi entón cando decidiu vender a casa de Ourense e gando vacún que tiña Manuela, para que así a muller non puidese retornar en caso de que el morrese. Ademais dicía que se a arrendaba, logo os fillos ían malgastar os cartos cando fosen cobrar a Ourense. Porén Manuela non quería vender a casa nin darlle ao marido o poder para vendela, polo que houbo entre o matrimonio moitas discusións por este tema, chegando el a maltratala de palabra e de obra “jurando a Dios que las echaría de las ventanas abajo a ella y a sus criadas”, e ela ameazándoo con que “no había de tener vida con el” mentres seguise con esa teima. Manuela mesmo chorou en público vindo de oír misa da igrexa de Cerdedo, dicindo que “aque! bocarrota de su marido le quería vender su casa de Orense y que por esa causa y siendo de su dote le había traído engañada”. Unha testemuña di que por dúas veces veu a Pedro darlle á muller unhas labazadas e segundo o seu compadre Domingo Pérez o mesmo Pedro lle confesou que “no le he puesto las manos a Manuela mas de una vez que le di una vuelta”, se ben di que logo se mostraba arrepentido¹⁰. Segundo Miguel de Covelo, que aprendeu o seu oficio baixo a tutela de Pedro de Arén, pegoulle algunha vez para que lle tivese medo, pois aínda era unha rapaza. Pero Manuela, que como era normal nestes tempos non sabía asinar, acabou dándolle o poder “contra su voluntad” o 4 de abril de 1686 ante Juan Darriva e unha vez que Pedro vendeu a casa a Francisco Arca, familiar do santo Oficio, as discusións entre a parella cesaron e Pedro “la quería y estimaba como era de su obligación”.

10 RAG 19108/41.

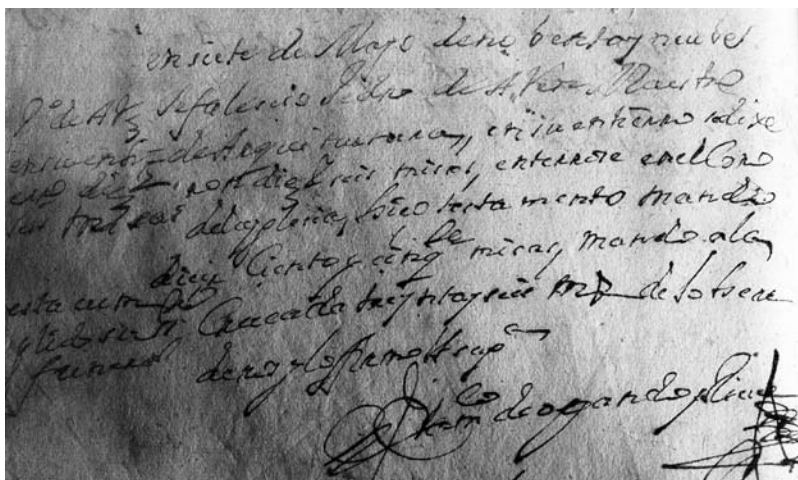
Casa en Arén.

Por iso, trala morte do seu home puxo preito¹¹ en xaneiro de 1700 contra o que mercara a casa, Francisco Arca, pero o 29 de outubro dese mesmo ano Manuela desiste e apártase do preito, dicindo que deu poder a seu marido pola súa propia vontade, polo que se compromete a pagar os gastos e as costas do preito. A escritura está asinada por Manuela, que ata agora dicía non saber firmar, pero que a partir deste momento sempre o fai, mellorando cada vez a súa caligrafía pois nesta escritura aínda mestura algunha letra maiúscula coas minúsculas: “LosaDa cadorniga”.

O matrimonio tivo como criada a Agustina Pérez, nacida en 1665, servíndolle primeiro en Ourense durante catro anos (1681-85) e logo un ano máis en Arén. A criada logo casou con Antonio Fidalgo, veciño de Ourense. En Arén tiveron despois outra criada chamada Catalina de Arén.

Pedro, que herdara de seu pai casa e leiras en Arén e outros bens en Cernadas, mercou casas, leiras e dereitos de rega en Arén cinco veces en 1688, tres veces en 1690, varias en 92, catro en 1693, etc., como vemos nos protocolos de Juan da Riva (AHPPo).

11 RAG 19108/41.

Defunción de Pedro Arén.

O 22 de setembro de 1692 mercou por 18 ducados uns bens que ficaron de seu avó Juan Gregorio de Arén, de seu pai e de seu tío Pedro a Margarita de Arén, bisneta de Juan Gregorio de Arén e veciña de Folgoso (Por iso Manuela Losada en 1703 dubidaba se estes bens había que consideralos como de herdanza ou como de compra).

No preito sobre a casa de Ourense, pregúntanlle a unha testemuña se o valor dos bens que tiña Pedro de Arén podían achegarse aos 10.000 ducados, ao que contestou que non sabía pero que Pedro de Arén lle confesou que “su hacienda le rentuaba cada año 21 anegas de pan libres de todo gasto”.

Tivo varios preitos cos veciños por mor da auga das rega gañando na súa porfía, xa que os veciños preferiron un mal acordo a un custoso preito, e el polo seu carácter estaba disposto a ir a por todas. Así en 1688 chegou a unha concordia con Juan de Roibal e o 11 de abril de 1692 chegou a unha concordia cos seus parentes Jácome de Carballás e outros, dándolles diversas cantidades polos bens que foran de seu avó Juan Gregorio de Arén, que morrera había máis de 50 anos.

En Arén outorgou testamento o 1 de maio de 1699 ante o escribán Melchor Beiro e Valboa¹² e foi sepultado en Cerdedo seis días máis tarde.

12 Este dato douno Rodríguez Fraíz, pero nós non o atopamos.

Ao pouco de morrer el, morréronlle dous fillos, polo que Manuela herdou a parte da herdanza que lles correspondía a ditos fillos. E así o 10 de outubro de 1701 Manuela en nome de seus fillos Pedro, Juan, José, Gonzalo e Manuela, os fillos que tiña nese momento da poder para que se cobre unha débeda de 200 reais que Pedro lle prestara ao escribán Antonio Castro Villamoure, veciño de Castrelo, cando este estivo preso no cárcere compostelán, e levaba xa catro anos que lle puxera unha demanda¹³.

O 30 de agosto de 1701 Manuela deu poder¹⁴ para facer partilla dos bens de seu home e pide se poña titor para os seus fillos, uns ausentes e outros menores.

En 1702 o seu fillo Juan mostraba a súa intención de marchar para Castela a Vella e o 7 de marzo de 1703 José pediu ao xuíz facer reconto dos bens que deixara seu pai, “pues quedaron muchos bienes y muebles, doblones y reales de a ocho, vellón, pérseas y joyas de oro, mucha plata labrada, ropas y alajas de casa, cantidades de dinero...”. O xuíz fixo o reconto pero non atopou todo o que José esperaba, polo que este pide mirar na casa dos veciños, pero non se atopou nada máis. E o 6 de xuño dese ano José pediulle á nai os bens que lle correspondían pola herdanza paterna e ela respóndelle que pedía máis do que lle correspondía, pois moitos dos bens que había nos lugares de Arén e Cernadas foran mercados por Pedro co importante dote que ela aportara ao matrimonio.

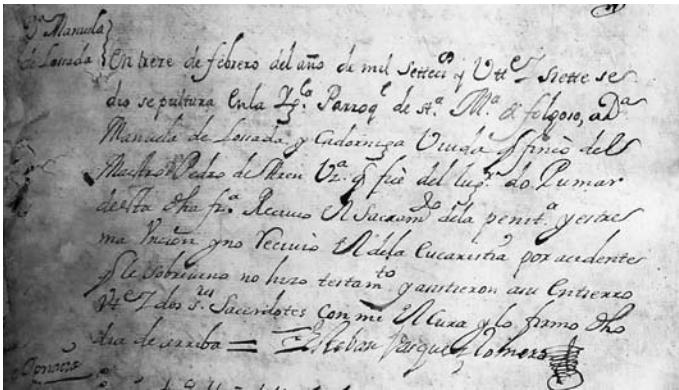
O 23 de febreiro de 1704 Manuela vendeulle a leira do Currelo de 15 ferrados ao párroco de Salcedo don Bartolomé Cadavid Garcia de Caamaño por 160 ducados, seguramente non por necesidade senón porque estaba moi ben pagado.

A partir de 1716, ou antes, Manuela pasou a vivir á *casa de Pumar* en Cachofés (Folgosos) co seu fillo Gonzalo e a súa nora Feliciano, xa que a casa pertencía a Juan Patricio, o irmán de Feliciano, que marchara a vivir a Sestelo.

Manuela faleceu sen testamento e foi sepultada en Folgosos o 13 de febreiro de 1727, participando nas súas exequias 22 sacerdotes. Posteriormente o 31 de marzo dese ano celebráronse os funerais de

13 Protocolos de Juan Darriba, AHPPo.

14 Protocolos de Mechor Beiro, AHPPo.

Defunción de Manuela Losada Cadórniga.

sétimo día e cabodano con 21 sacerdotes. E o 4 de febreiro de 1728 celebrouse unha vixilia e responso pola súa alma con sete sacerdotes, pois os funerais xa estaban cumpridos.

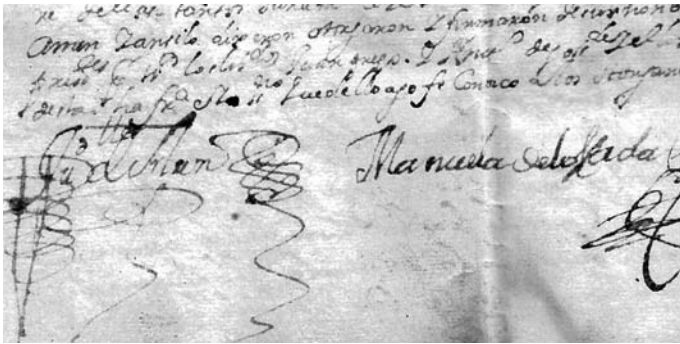
Pedro de Arén e Manuela Losada tiveron por descendencia a:

1. *Juan Arén Losada*, seguramente sería o fillo maior e nacería en Ourense. Pensaba emigrar a Castela a Vella buscando fortuna, polo que o 7 de xullo de 1702 ante Juan da Riva (AHPPo) vendeu unha leira en Arén a Alonso Lueiro por 40 ducados, quen unha semana máis tarde, o día 15, lla cede polo mesmo prezo a Manuela Losada, a nai de Juan. E neste mesmo día e ante o mesmo escribían Juan di que

ha quitado a censo al Lccdo. Domingo Varela, Vicerrector de Cerdedo 33 reales, sobre el principal de 600, hipotecados sobre sus bienes que heredó de dicho Maestro Arén, su padre [...]Mientras no vuelva, cede sus derechos a su madre y pague ella los 33 reales al licenciado. Y si no volviese y muere mi madre, me sucedan mis hermanos.

Pero non marchou, senón que se asentou en Cerdedo casando a finais do ano 1703.

O 30 de xuño de 1704 vendeu a Alonso Cadavid unha casa vella por 11 ducados. Nesta escritura ante Juan Darriva (AHPPo) aparece como “Juan Antonio” e cando asina non pon o apelido ou apelidos da nai –en 1702 asinaba como “Juan de Arén Losada

Firma de Juan e da súa nai na escritura de censo.

Cadórniqa”–, quizás por estar a mal con ela, aínda que pasados uns anos engade de novo o apelido Losada ao de Arén.

Juan en 1706 vendeu unha leira sita en Meilide, o 24 de agosto de 1708 comproulle á súa nai unha leira e o 21 de abril de 1712 vendeu por 186 ducados unha leira que recibira a súa muller como dote. Nesta escritura xa volve a firmar “Juan Arén y Losada”, é dicir, engade xa o apelido da nai.

A comezos de 1711 foi metido no cárcere de Santiago por rachar a porta da casa do cura de Cerdedo, ademais de maltratar de palabra aos seus criados. Saíu con fianzas comprometéndose o 8 de abril de 1711 ante Juan da Riva a reparar o dano causado e pagarlle 100 reais ao cura.

Casou o 23 de decembro de 1703 con *Manuela Garrido* filla de Gregorio Garrido de Oitabén, cirurxián, e María Gosende, veciños de Cerdedo, e que eran compadres de Pedro de Arén e Manuela, pois estes en 1686 lles bautizaran a súa filla Plácida e posteriormente Gregorio e María en 1688 foron os padriños de Francisco, fillo de Pedro de Arén e da súa muller.

Juan de Arén e Manuela Garrido foron pais de:

- a. *Pedro Arén*, bautizado en Cerdedo o 10 de novembro de 1705 tendo por padriños a seus avós Gregorio Garrido e Manuela Losada.

Casou en Cerdedo o 4 de maio de 1728 con *María Paz Ogan-do*, filla de Domingo e Dominga. María Paz fora nai poucos

- días antes, pois bautizaron a seu fillo *Francisco Ignacio Arén* o 12 de marzo de 1728 sendo os padriños Francisco Ignacio de Sieiro, de Parada, e a madriña Feliciano de Rivas, de Folgoso. Logo tiveron máis fillos: *Manuel*, confirmado en 1737, *María Arén*, bautizada 4 de febreiro de 1732, *Susana* bautizada o 7 de maio de 1736, *Gregorio Arén*, o 11 de setembro de 1740 e *María Antonia*, o 8 de setembro de 1744.
- b. *Francisco Arén*, bautizado o 21 de xullo de 1708 e confirmado o 8 de outubro de 1718, igual que seu irmán Pedro.
 - c. *Ignacia Arén*, bautizada o 17 de abril de 1710, sendo os padriños seus tíos José Arén e Mariana Gómez, veciños de santa Mariña de Castrelo.
2. *Pedro Arén Losada*, nacido en Ourense, foi confirmado na catedral de Ourense en abril de 1683.
 3. *Francisca Arén Losada*, nacida en Ourense, foi confirmada na catedral de Ourense en abril de 1683, pero debeu morrer de nena xa que non aparece citada no testamento do pai nin noutros lugares.
 4. *Felipe Arén Losada*, confirmado en abril de 1683 na catedral de Ourense. Morreu de neno.
 5. *José Arén Losada* (*que segue*).
 6. *Gonzalo Arén Losada* (*que segue*).
 7. *Manuela Arén Losada*, nacida probablemente en 1685, ao quedar orfa tivo como titor a Domingo de Bouzas, de Meilide, a partir de outubro de 1703. Foi educada no mosteiro de Belvís e uniuse en matrimonio en Cerdedo o 17 de marzo de 1706 con *Pedro Alarcón*, fillo de Pedro e María Narle, veciños de Murcia. En 1718 o seu home marchou para Castela e non voltou, por iso o 10 de agosto de 1727 vendeu¹⁵ unha herdade en Cernadas a seu xenro Francisco Cadavid por 62 ducados *para pagar y alimentar a sus hijos*. Tiveron cinco fillos:
 - a. *María Alarcón Arén*, bautizada co nome de *María Manuela* o 25 de novembro de 1708 tendo por padriños a Alonso de Reigosa, da parroquia de Millerada, e Juana Reigosa, veciña de Cerdedo. Uniuse en matrimonio o 6 de maio de 1722 en

15 Protocolos de Melchor Beiro (AHPPo)

Cerdedo con *Francisco Cadavid*, fillo de Domingo e de M.ª Darriva.

Logo casou de novo o 20 de outubro de 1731 con *Jose Sieiro*, fillo de Ignacio e María Martínez, tendo por fillos a: *Pedro Antonio*, 16/3/1743, *José Benito*, 23/12/1745 que tivo por padriños José Arén e Susana Arén solteira, veciños de Folgoso.

- b. *Caetana Alarcón Arén*, que casou o 15 de agosto de 1733 con *Antonio Troitño*, fillo de Juan e de Dominga das Bouzas, veciña de Arén. Viviron no lugar de Arén e foron pais de *Tomás Caetano* que recibiu as augas bautismais o 14 de agosto de 1735 e de *Gonzalo Mario*, bautizado o 27 de setembro de 1744, sendo os padriños don Juan de Seoane e Susana de Aren, veciños de Folgoso.
 - c. *Jose Antonio Alarcón*, recibiu o bautismo o 30 de setembro de 1713.
 - d. *Fernando Alarcón*, recibiu as augas bautismais o 4 de xuño de 1714, tendo por padriños a Gonzalo Arén e a súa muller Feliciano da Riva.
 - e. *Luisa Alarcón*, foi bautizada o 25 de agosto de 1716, tendo por padriño a Miguel Fernández, veciño de Sta. M.ª de Castrelo.
8. *Francisco Arén Losada*, recibiu o bautismo en Cerdedo o 30 de xullo de 1688 e tivo por padriños ao licenciado Benito Cadavid, presbítero, e a María de Gosende, muller do cirurxián Gregorio Garrido Oitabén (e que foron despois os sogros de Juan Arén). Debeu morrer de neno (nesta época os nenos non aparecen rexistrados nos libros sacramentais de Cerdedo), pois logo repítese o nome e, ademais, no testamento do pai do ano 1699 só se recoñece un só Francisco.
 9. *Luis Arén Losada*, bautizado en Cerdedo o 14 de xullo de 1694 os seus padriños foron o licenciado Benito Cadavid e Magdalena de Carballás. Morreu de neno entre 1699 e 1702.
 10. *Francisco Antonio Arén Losada*, recibiu as augas bautismais en Cerdedo o 2 de xaneiro de 1697 sendo padriños o presbítero Juan da Riva, de Folgoso, e Juana de Reigosa, de Cerdedo. Morreu de neno entre 1699 e 1702.

A. José Arén

José Arén Losada, nacido en Ourense sobre 1683, xa que en 1714 confesa ter 31 anos¹⁶.

Pasado un tempo da morte de seu pai Pedro de Arén, pediu ao xuíz de Montes facer o reconto dos bens paternos co fin de que quedasen seguros. O reconto fíxose dous días despois, o 9 de marzo de 1703, pero eran menos dos que José esperaba, polo que se indaga nas casas dos veciños por se a súa nai os tiña agachados, pero non se atopa nada máis. E o 6 de xuño José pide a parte que lle corresponde. Finalmente o 26 de xuño poñen o reparto en mans do avogado coruñés Bernardo Bermudez¹⁷.

Casou en Castrelo o 11 de febreiro de 1702 con Mariana Gómez Gundín (Cfr. *Apéndice 1*), bautizada o 4 de abril de 1678, filla de *Francisco Gómez Gundín*, que foi un dos dous escribáns da xurisdición de Montes, e de *Jacinta Reigosa*, neta por vía paterna de *Pedro Gómez Gundín* e de *Catalina Docampo*, veciños de Castrelo, e bisneta pola mesma vía de *Juan Gómez Arias de Ventosa*, escribán da xurisdición de Montes, e de *Inés Sieira Taboada y Gundín*, veciños de Santa María de Muimenta.

José Arén, segundo declara, tiña por oficio “coidar da súa facenda”, que supuña un valor de máis de 2.000 ducados. Vivían en Portiño (Castrelo).

Por mor dunha falsificación dunhas escrituras de testamento e doazón víronse implicados tanto José como a súa muller Mariana e o seu irmán Gonzalo, sendo condenados Gonzalo a pagar unha multa de 10 ducados, José a pagar os gastos do preito e Mariana por declarar como testemuña da suposta doazón a seis meses de desterro a dúas leguas da xurisdición¹⁸.

José foi sepultado en Castrelo o 8 de abril de 1757 e Mariana o 25 de xaneiro de 1763 tendo feito testamento ante o escribán José Arén (o seu sobriño, pois era fillo natural de Gonzalo Arén, como veremos a continuación).

José de Arén e Mariana Gómez foron os proxenitores de:

16 RAG 20997/1.

17 Protocolos de Juan Darriba (AHPPo).

18 RAG 20947/1.

Firma de José Aren Losada.

1. *Pedro Arén*, bautizado en Cerdedo o 3 de outubro de 1702 tendo por padriños a Alonso Gómez estudante e a Josefa Gómez, veciños de Castrelo.

En 1727 estaba casado con *Agustina Gómez de Castro*, viúva do escribán Pedro Antonio de Valiñas, filla de Benito Gómez del Villar e de Jacinta de Castro, do pazo de Xerlís¹⁹. Foi escribán en Barbude²⁰ polo menos desde 1728 ata 1773 aínda que moitas veces dise que era veciño de Castrelo.

Pedro tivo un fillo de Andrea Reguera, moza solteira veciña de Castrelo, chamado Manuel Bernardo, bautizado o 21/9/1765. (*Libro Sacramental de Ribeira*).

Faleceu en Barbude o 10 de agosto de 1778, sen testamento, sendo enterrado ao día seguinte dentro da igrexa de Paradela.

2. *Francisco*, bautizado en Cerdedo o 18 de abril de 1704. Debeu morrer neno.
3. *Manuela Arén*, recibiu o bautismo en Castrelo o 5 de outubro de 1705 sendo a madriña a súa tía Manuela Arén, veciña de Cerdedo. Faleceu en marzo ou abril de 1714.
4. *Eufemia Arén*, bautizada o 28 de maio de 1708 sendo padriños Alonso Varela Recemil, cura de Millerada, e Eufemia Vaamonde.

19 FERRO, L.M.; BÉRTOLO, J.M. "Pazo de Xerliz y Casa Badía en Guimarei" en *Boletín de Estudios de Genealogía, Heráldica y Nobiliaria de Galicia*, nº 10, 2012.

20 RAG 17553/10.

Casou en Castrelo o 27 de decembro de 1756 con Manuel Núñez Miranda²¹, viúvo de Manuela de Pazos, veciño de Berres, e pai de Miguel Núñez, quen pouco despois casou con Mª Francisca, a irmá de Eufemia.

5. *Inés Arén*, recibiu as augas bautismais o 15 de novembro de 1710, sendo os padriños Antonio Gómez de Miranda e a súa muller Inés Reigosa.
6. *Ignacio Arén*, bautizado o 25 de maio de 1713. Foi presbítero en Castrelo.
7. *Francisco Arén*, bautizado o 4 de marzo de 1718, foi escribán en Castrelo. Casou o 28 de xaneiro de 1760 con Mª *Francisca Vaamonde*, (Cfr. APENDICE 2) que foi bautizada o 10 de agosto de 1741, filla de Pedro Casal Vaamonde e de Jacinta Manuela (Barreiro) Baamonde. Para a festa de voda, mataron unha vaca de 22 anos e a que sobrou a “*chacinaron*”.

Ao casar Francisco levou para a casa de Lerce dúas porcas de cría, 79 moios de viño branco, sal e 4.320 reais. Ademais mercou para seus sogros e a súa muller uns zapatos de cordobán. Entón seu sogro delegou en Francisco para rexer a casa, de aí que Francisco pagaba aos xornaleiros, pedreiros e demais criados de seu propio peto.

Seus sogros pagaban ao cura de Castrelos ferrado e medio de cen-teo, que logo debían pagar as súas tres fillas. Mª Ignacia e Mª Antonia, así o facían, pero Francisco, como pai de seu fillo (pois enviuvou moi pronto) negábase a pagar e debía varias anos, polo que o cura en 1772 meteuno nun preito²².

Tivo un fillo bautizado en Castrelo o 28 de xaneiro de 1761 chamado José Arén Vaamonde, que foi aleitado ata o 19 de marzo do ano seguinte por Josefa Pérez, a muller de Antonio Pichel, veciños de Lerce, e atendido por unha criada chamada Ignacia Rigueira.

A súa muller Mª Francisca faleceu o 5 de maio de 1761 (sepul-tada o 7) estando enferma desde o parto. Foi atendida por dous

21 BERTOLO, J.M.-FERRO, L.M. “Casa dos Araújo” Revista *Nalgures* IX, 2013 (<http://www.estudioshistoricos.com/wp-content/uploads/2014/10/nalgures9.pdf>).

22 RAG 13436/79.

médicos, un de Santiago e outro do Ribeiro, e coidada alimentariamente con manteiga, galiñas, carneiro, biscoitos e chocolate. Trala súa morte, os seus vestidos (unha casaca de Segovia, outra de tela de Monfor, outra de pano de Béxar, unha monteira, unha mantilla de crepé, medias de lá, etc.) e os zapatos pasaron ás súas dúas irmás por decisión da súa nai.

Francisco Arén viuvo reclamou á súa sogra o vínculo fundado por Andrés Casal e Susana Ocampo e non quería facer as partillas dos bens de Pedro Casal que seus cuñados reclamaron o 9 de xuño de 1763, pois pedía que se lle devolvese todo o que el aportara á casa de Lerce e quedou alí cando trala morte da súa muller tornou para a casa de Liñares.

En 1765 Francisco exercía²³ como xuíz en Belmonte (Pazos de San Clodio). Finou en Castrelo o 14 de outubro de 1798.

O seu fillo *José Francisco Arén Casal e Vaamonde* uniuse en matrimonio con *Josefa Balboa Cadavid*, filla de Jacinto Balboa²⁴ e Manuela Cadavid Gómez Gundin, veciños de Alvarellos. Finou Josefa en Alvarellos o 19 de xullo de 1820 e José “falleció de senectud a los 88 años” en Castrelo o 3 de setembro de 1849. Os seus fillos foron:

- a. *Mª Ignacia Jacoba Arén Balboa*, bautizada en Castrelo o 30 de xullo de 1784, sendo os padriños Ignacio Arén e Francisca Arén, tíos da nai da bautizada. Celebrou a voda en Vieite (Ourense) o 12 de maio de 1813 con *Pedro José Estévez*, fillo de Tomás Marcos e de Teresa Munin, veciños de Cameixa. Foron pais de *Mª Dolores*, bautizada en Vieite o 30 de abril de 1822, e de *Mariano Estévez* que casou en Folgoso (tras dispensa de cuarto grado de consanguinidade) o 15 de outubro de 1845 con *Dolores Andión Arén* (como veremos despois).

23 RAG 26898/142.

24 Unha irmá da citada Mariana Gómez Guntín, chamada Josefa Gómez Gundín, naceu o 6 de outubro de 1681 en Castrelo e, sendo dotada o 17 de marzo de 1706 polo seu irmán cura Francisco Antonio coa casa e viña de Salón (Alvarellos), casou ese día con Juan Antonio Cadavid, patrón de Limeres, fillo de Francisco Cadavid e Catalina Darriba. Juan Antonio morreu o 14 de agosto de 1753 en Cerdedo e Josefa foi sepultada o 30 de abril de 1765. Unha filla súa chamada Manuela Cadavid Gómez Gundín, bautizada en Cerdedo o 30 de maio de 1714 casou en Cerdedo o 1 de xaneiro de 1743 con Jacinto Balboa, fillo de Leonel Balboa e Camba e de Jacinta López Cervela, veciños de Albarellos.

Marcial Valladares Núñez.

b. *Mª Francisca del Carmen Arén Balboa*, bautizada o 6 de marzo de 1787, tendo por padriño a Fernando Arén, curmán segundo do pai.

c. *Juan Antonio Arén Balboa*, bautizado o 10 de decembro de 1789 tendo por padriños a Pedro Rivas e Rosa Ogando.

d. *Mª Francisca Simeona Arén Balboa*, bautizada o 18 de febreiro de 1795. Tivo estando solteira unha filla o 17 de xullo de 1822 á que chamou Prima Escolástica.

e. *José María Jacinto Julián Arén Balboa*, bautizado o 28 de xaneiro de 1797, tendo por madriña á súa irmá Ignacia. En 1829, sendo xa presbítero, foi testemuña da voda de Eduardo Otero, do pazo da Mota de san Martiño de Riobó, e de Ramona Arén.

f. *Antonia Lorenza Arén Balboa*, bautizada o 17 agosto de 1802.

Filla de José de Arén Losada e Mariana Gómez foi tamén:

8. *Mª Francisca Arén Losada e Cadórniga*, nacida o 4 e bautizada o 7 de agosto de 1720, tendo por padriños a Juan Antonio Cobián Valdés (natural de Asturias pero casado en Castrelo) e a Francisca Jacoba Otero e Luaces, veciños de Parada.

Desposouse en Castrelo o 27 de decembro de 1756 con *Miguel Núñez Miranda e Pazos*²⁵, fillo de Manuel Núñez, e de Manuela Pazos (defunta).

Mª Francisca era cuñada de Manuel Núñez, que casara coa súa irmá Eufemia Arén, polo que dito Manuel era ao mesmo tempo sogro e cuñado de *Mª Francisca*, que tiña 36 anos mentres que Miguel tiña uns 20.

Mª Francisca foi sepultada o 28 de marzo de 1798 e Miguel morreu o 7 de outubro de 1820. Foron os pais de *José Diego Manuel Núñez Arén*, bautizado en Castrelo o 22 de xuño de 1761, tendo por padriños a Diego de Castro, veciño de Castrelo, e a Bernarda Arén Losada, veciña de Folgoso.

25 BÉRTOLO, J.M.; FERRO, L.M. "Casa dos Araújo" (o.c.).

José Diego Núñez Arén uniuse en matrimonio o 8 de decembro de 1783 con *Teresa Ignacia Morciego Población*²⁶, bautizada en Berres o 1 de agosto de 1757 filla de José Morciego e de Teresa Población (falecida o 4/10/1774), que era irmá do cura de Berres don Gabriel Población (falecido o 19/9/1790). Foron os avós do insigne escritor *Marcial Valladares Núñez*.

B. Gonzalo de Arén e Losada

Gonzalo de Arén Losada, fillo do mestre Pedro Arén e Manuela Losada, naceu sobre 1684, xa que en 1714 di ter 31 anos²⁷. Cando morreu seu pai, foi loitar contra Portugal. Logo casou con *Feliciana de Riva Vaamonde*, filla de *Antonio da Riva*, escribán de Montes (falecido en Folgoso o 2 de xaneiro de 1713 con testamento ante Juan da Riva), e de *María Vaamonde* (falecida en Folgoso o 18 de xaneiro de 1716 asistindo 33 sacerdotes a seu enterro), neta por vía paterna de Francisco da Riva, escribán, e de Madalena de Ogando²⁸, veciña de Beariz, e neta por vía materna de Andrés de Casal Vaamonde e de Susana do Campo (unha das fillas do escribán Domingo do Campo Magán e Juana Gulías, da *casa de Lerce*)²⁹.

Juan Darriva, seu sogro, o 8 de decembro de 1712 renunciou ao oficio de escribán a favor de seu xenro Gonzalo, de seu fillo Juan Patricio, de Francisco Gómez de Gundín ou de Manuel Silva, sempre e cando o arcebispo o tivera a ben. En efecto pouco despois Gonzalo aparece xa como escribán.

Gonzalo aparece ata 1714 vivindo en Framil (Castrelo) ou en Insua pero logo viviron na casa do Pumar en Cachofés, que era dos pais de Feliciana e que lle quedou ao primoxénito Juan Patricio Rivas Vaamonde (1688-1737). Pero Juan Patricio³⁰ deixou a casa do

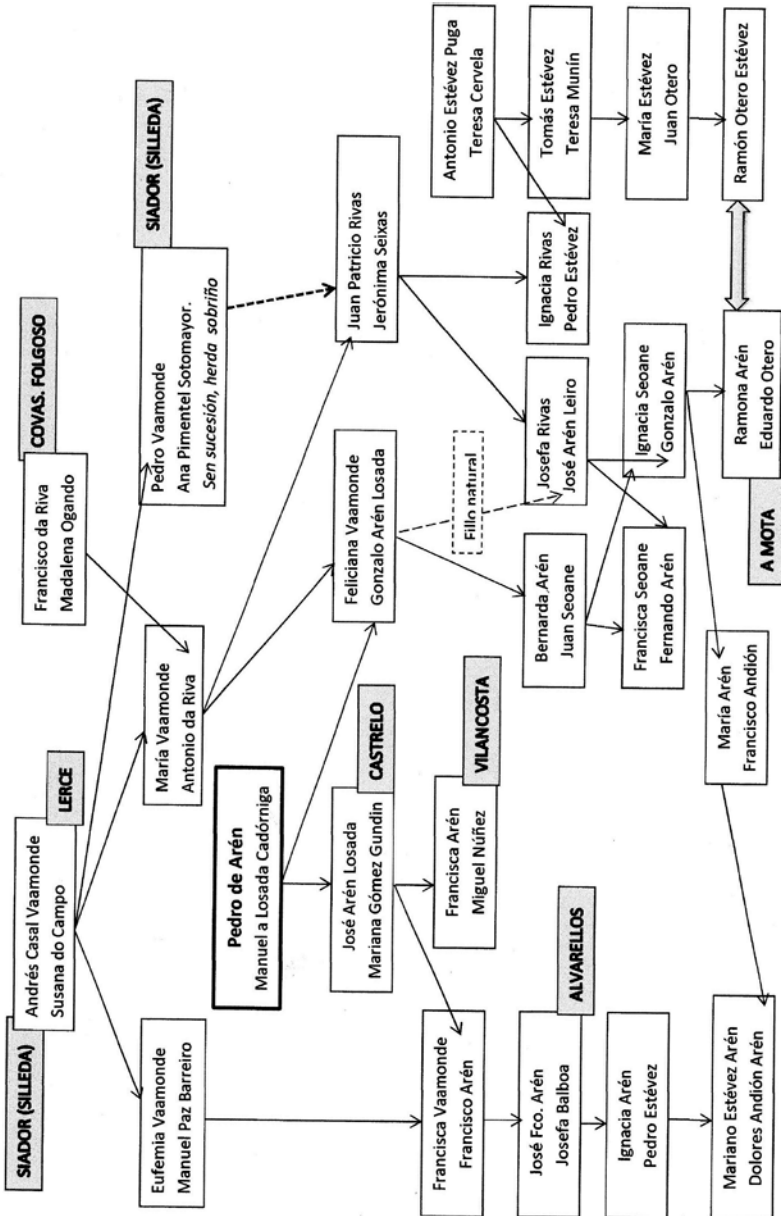
26 Era irmá de capelán e administrador do pazo de Oca don Manuel Morciego Población (AHUS, CD 19) e de don Pedro Morciego Población, cura de Merín e de san Mamede de Ribadulla (segundo consta nos libros parroquiais de Berres).

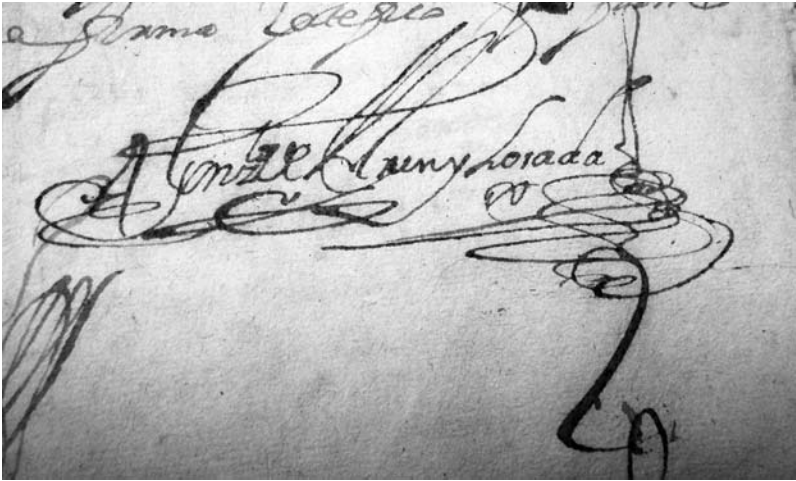
27 RAG 20997/1.

28 Filla do escribán Alonso Ogando e da súa primeira esposa.

29 Cfr. Apéndice 2.

30 *Juan Patricio*, nacido o 28 de xullo de 1688, casou con Jerónima Pimentel sendo dotado o 19 de xullo de 1706 ante Juan Darriva (AHPPo) polos seus pais e irmán cura Francisco Antonio, coa mellora que sitúan en Folgoso, Alvarellas e Cameixa, e cando morran os pais coa súa lexítima e a de seu irmán, ademais do oficio de escribán, que exercera antes que Antonio Darriva o seu pai Domingo Darriva e seu avó Alonso Dogando. Casaron en agosto dese ano.

Firma de Gonzalo Arén Losada.

Pumar para ir vivir a Sestelo cando morreu a súa tía Ana Pimentel –era unha esixencia para poder herdar de seus tíos Pedro Vaamonde e Ana Pimentel–, e entón Gonzalo, a súa nai e demais familia trasladáronse a esta casa.

En 1737 Juan Patricio e Feliciano fixeron a escritura de partilla dos bens dos seus pais Antonio da Riva e de María Vaamonde ante Alonso Varela (AHPPo).

Gonzalo non fixo testamento e as súas honras fúnebres celebráronse en Folgoso o 23 de decembro de 1743 con 26 curas e freires, dando como ofrenda unha fanega de pan, un canado de viño, un carneiro así como o cesto de costume. Foi enterrado nunha sepultura que pagaban os herdeiros dos escribáns Gregorio Ferrón e Francisco da Riva. E o 28 de xaneiro de 1744 celebrouse outro funeral pola súa alma e o 22 de decembro o cabodano.

O fillo primoxénito foi *Francisco Antonio Rivas Pimentel* (27/9/1707), que casou o 10/9/1731 con Gregoria Reigosa, filla de Alonso e Josefa de Castro Andrade, neto por vía paterna de Gregorio Reigosa, familiar do Santo Oficio, e de Mariana Gamallo de Senra, veciños de Garellas.

Outros fillos foron *Josefa* (que vemos a continuación casada con José Arén Leiro), *José Benito* (Folgoso, 17/3/ 1720), Luisa que faleceu solteira na casa de Pumar o 22 de outubro de 1750 con testamento ante Pedro de Casal Baamonde, e Mª Ignacia Rivas Pimentel, bautizada o 19/10/1722 e que casou en Folgoso o 26 de febreiro de 1750 con Antonio Estévez de Puga, veciño de Cameixa (Ourense), fillo de Antonio Estévez e de Teresa Cerveira, e tiveron un fillo, Tomás Marcos, sen sucesión.

Portalón da Casa de Pumar. Cachofés.

Feliciana finou en Folgoso o 31 de setembro de 1752. Tiña outorgado testamento ante o escribán José Arén, deixando ás súas fillas por herdeiras, pero o seu xenro Juan Seoane non o quixo presentar trala súa morte ante o cura, polo que o este iniciou un preito. E o 20 de marzo de 1758 celebrouse o cabo de ano tralo preito que iniciou e gañou o cura polo que Juan tiivo que cumprir coas obrigas: os funerais, 200 misas rezadas e a ofrenda habitual.

Tiveron varios fillos:

1. *Jerónima Micaela Arén da Riva* (ou *Rivas*), bautizada en Folgoso o 5 de maio de 1708, tendo por padriños ao cura

Juan de Gosende e a *Jerónima Pimentel*, a muller de Juan Patriocio Rivas, tío da bautizada.

Casou con *Domingo Antonio de Nieves Álvarez*, que de solteiro xa tivera o 19 de novembro de 1730 unha filla, Isabel, de María Caniço, veciña de Vilapouca.

En 1741 o mosteiro de Acibeiro fíxolles foro dunha casa en ruínas e outras propiedades en Soutelo de Montes, a onde se trasladaron a vivir. Domingo refixo a casa e foi dono da Administración de Tabacos de Soutelo e logo da Administración de A Estrada, xuíz por un período na xurisdición de Montes e posteriormente mordomo do Real Hospital de Santiago na década dos 50.

Foron pais de:

a. *Josefa de Nieves Arén*, nacida sobre 1732 e casada con *José Cadavid*, fillo do xa citado Francisco Cadavid (Cerdedo, 1707-1778), escribán de Cerdedo, e de Josefa Fernández de Godas veciña de Laxas. Viviron en San Paio de Figueroa, –pois Do-

mingo empregou a seu xenro José na Administración de Tabacos de A Estrada-, e bautizaron a seus fillos en San Paio de Figueroa: *Rosa*, 28/8/1758 (casou en 1779 con Antonio Bueno, organista da catedral), *Fernando Ciprián Andrés* 1/6/1758, *Mª Antonia Bernarda* 17/6/1760, *Antonio José* 22/8/1761, *Domingo Antonio* 11/1/1763, *María Ignacia* 8/7/1764 que tivo por padriño a seu tío Ignacio Aguayo, e que casou o 18/5/ 1792 co escribán Bonifacio Paseiro Andújar, e a *Teresa* que casou en 1784 con José Antonio Barros Bermúdez.

Josefa foi enterrada en San Paio de Figueroa o 14 de setembro de 1801.

- b. *Teresa de Nieves Arén*.
- c. *Gonzalo de Nieves Arén*, bautizado en Soutelo de Montes o 18 de outubro de 1741 sendo seu padriño o seu avó Gonzalo Arén e Losada. Foi cura en Santiago e en Olives, onde faleceu o 27 de setembro de 1804.
- d. *Susana de Nieves Arén*, nacida en Soutelo de Montes e bautizada o 18 de marzo de 1745, sendo os padriños o seu primo segundo Alonso de Soto, de Millerada, e a súa tía Susana Arén, veciña de Folgoso. Casou en Xerliz con Andrés Marcelino Gómez de Castro. Andrés e Susana tiveron doce fillos³¹.
- e. *María Francisca de Nieves Arén*, naceu o 19 de novembro de 1743, e bautizada dous días despois en Soutelo sendo os seus padriños Francisco e Francisca de Arén. Casou en Ouzande o 6 de xuño de 1764 con *Ignacio Aguayo Aldemunde*, fillo de Ventura e de Antonia Jacinta e bautizado o 11 de maio de 1730 na parroquia de San Fiz de Solovio en Santiago, de familia de impresores. Con descendencia.
Casou logo na parroquia de San Fructuoso de Santiago, o 27 de xaneiro de 1765, con *Jacobo Vicente Arceo-Cadorniga Neira*. O 22/4/1768 seu pai Domingo demandou³² ao seu novo marido, Jacobo de Arceo, pola oferta dotal que se supón lle ofreceu.

31 FERRO, L., BÉRTOLO, J.M. *Pazo de Xerliz y Casa Badía en Guimarei* (o.c.).

32 Protocolos de José A. Vereá (AHUS).

Viviou na rúa de S. Francisco, parroquia de San Frutuoso, de dita cidade de Santiago e, polo menos temporalmente, en Sergude (Boqueixón). Faleceu sobre 1795.

Deste segundo matrimonio naceu *María Tomasa Arceo*, bautizada en san Frutuoso o 27/4/1767, *María Gaspara*, o 8/1/1769, *Mª Josefa* e *Juan Ramón*, bautizado en Sergude o 8 de Abril de 1772.

- f. *Mª Ignacia Josefa de Nieves Arén*, que recibiu as augas bautismais en Soutelo o 14 de xullo de 1748, tendo por padriños á súa irmá Josefa e ao escribán Alonso Varela Vaamonde.
2. *María Josefa Arén da Riva*, bautizada en Castrelo o 23 de febreiro de 1714, sendo os padriños o seus tíos José Arén e Mariana Gómez.
3. *Jacinta Manuela Arén da Riva*, recibiu o bautismo en Castrelo o 12 de decembro de 1715, sendo os padriños Juan Patricio da Riva, veciño de Folgoso, e Susana Paz Barreiro.
4. *Susana Arén da Riva*, que casou o 16 de maio de 1746 co xuíz Lucas Martínez de Yanguas, natural de Rebordelo (Cotobade). Tamén viviron na casa do Pumar segundo os libros parroquiais. Tiveron descendencia en Rebordelo:
 - a. *Joseph*a, bautizada o 26 de xuño de 1748 e nacida o día 22 tendo por padriños a Don Juan de Seoane e Dona Bernarda de Arén e Lousada, súa esposa, tíos da bautizada.
 - b. *José Antonio*, o 27 de novembro de 1750, nacido o mesmo día do bautismo. Foron padriños don José de Arén e María Antonia de Arén.
5. (*Jerónima*) *Bernarda Arén da Riva*, bautizada en Castrelo o 19 de febreiro de 1719.

Casou o 20 de xuño de 1742 co escribán *Juan de Seoane García*, fillo de don Domingo e de Teresa García, veciños de Santiago. Entre as testemuñas estaba o citado Domingo de Nieves, o administrador de tabacos de Soutelo e logo de A Estrada.

O 15 de xullo de 1750 ante Domingo Gómez de Ensán (RAG), a súa nai Feliciana coa conformidade da filla maior, Jerónima, ratificou a doazón que lle fixo Juan de Seoane, pois Bernarda Arén era a filla máis nova e era tradición na familia darlle o morgado á

filla máis nova. Trátase dun lugar en Framil que Feliciana recibira por herdanza da súa nai e de seus avós Andrés Casal e Susana do Campo.

Juan faleceu en Santiago na parroquia de san Bieito do Campo o 13 de decembro de 1782 tendo feito testamento xudicial. E Bernarda, que fixo testamento e mandou dicir 200 misas, foi inhumada en Folgoso o 22 de abril de 1790 con 18 curas. Vivían na casa do Pumar en Folgoso.

Tiveron varios fillos:

A) *José Antonio Seoane Arén*, bautizado en Folgoso o 8 de agosto de 1743 tendo por padriños a José Arén, escribán de S.M., e Susana Arén, solteiros. Probablemente foi avogado da RAC e veciño de A Coruña. Morreu sen testamento, pero deixou 50.000 reais a rédito en Madrid.

B) *Teresa Seoane Arén*, nacida o 22 e bautizada o 24 de xaneiro de 1745. Viviu en san Paio de Lens co seu irmán cura e mercou o 20 de setembro de 1799 mediante poxa unha casa na rúa compostelá do Pombal por 20 ducados de renda ao dominio. Esta casa deulla á súa sobriña Manuela, filla da súa irmá Ignacia, o 13 de decembro de 1815 ante Manuel Felipe González³³. Outorgou testamento o 7 de xaneiro de 1817 deixando como beneficiarias ás súas irmás, pero coa obriga de que lle fixesen o enterro.

C) *Mª Josefa Seoane Arén*, bautizada 8 de xaneiro de 1748, sendo os padriños Lucas Martínez de Yanguas e a súa muller Susana de Arén Vaamonde e Moncada, veciños de Rebordelo e tíos da bautizada.

Casou o 14 de abril de 1784 con *Manuel Ogando*, fillo de Pedro e de Josefa Alonso. Josefa foi sepultada o 28 de setembro de 1819 tendo feito testamento cinco días antes ante o escribán Jacobo Rodríguez del Corral. Pais de:

a) *Tomé Ogando Seoane* que foi bautizado sobre 1778 no Hospital Real de Santiago, xa que o tiveron de solteiros. Tamén figura como nacido en San Martiño de Rebordelo. Recibiu

33 RAG 4778/45.

- tódalas ordes eclesiásticas entre os anos 1808 e 1811 a título de bens patrimoniais sitos en Rebordelo e Corredoira.
- b) *Francisco Ogando Seoane* nacido sobre 1787, foi escribán en Alvarellos. Casou o 15 de decembro de 1808 con María Antonia Carrero, filla de Juan e Benita Otero (veciños de Alvarellos?).
- c) *Ignacia Ogando Seoane*, nacida sobre 1789, casou o 24 de marzo de 1814 con Pedro Cortizo, canteiro e carpinteiro en terras de Ourense e León, fillo de Antonio e Rosa Cortizo, veciños tamén de Folgoso.
- D) *Francisco Antonio Seoane Arén*, bautizado 4 de novembro de 1750 tendo por padriños a Francisco de Arén, veciño de Liñares (Castrelos) e a Mª Antonia de Arén, veciña de Folgoso. Sendo clérigo de prima tonsura foi sepultado en Folgoso o 19 de xaneiro de 1774.
- E) *Ildefonso Ignacio*, bautizado o 13 de marzo de 1753 nacido a véspera, tendo por padriños a D. Alonso Soto e a súa filla Ignacia de Soto, veciños de Millerada.
- F) Mª *Ignacia Jacoba Seoane Arén*, nacida o 28 de xullo e bautizada o 1 de agosto de 1756, tendo por padriños a Carlos de Ribas cura de Xirazga e a Josefa Gómez, muller de Alonso Soto, veciña de Millerada. Casou con Gonzalo, fillo do seu “medio tío” José Arén (*a continuación*).
- G) Mª *Francisca Tomasa*, bautizada o 27 de novembro de 1759, sendo os padriños Miguel Núñez e Mª Francisca Arén, a súa muller, veciños de Sta. Mariña de Castrelo. (o cura chamábase Tomás e poñíalle o seu nome a moitos nenos e nenas). Francisca casou con *Fernando*, fillo do seu “medio tío” José Arén. (*a continuación*)
- H) *Ignacio Alonso Seoane Arén*. Recibiu todas as ordes entre 1774 e 1778 a título de patrimonio en Santa Mariña de Tomonde. Foi cura de Lens. A súa herdanza pasou ás súas irmás, quen deron poder a Teresa para que aceptase a herdanza e pagara os danos e deterioro da casa parroquial, que logo reclamará o novo cura de Lens.

6. *Tomás Gonzalo*, nacido o 3 e bautizado 5 de xaneiro de 1721 en Castrelo, tendo por padriños a Tomas do Gando, veciño de Beariz.
7. José Arén Losada ou Leiro (*que segue*), que Gonzalo Arén tivo de *María de Leiro*.

José Arén Losada (ou Arén Leiro, nalgunhas partidas como a de bautismo) foi bautizado en Folgoso o 16 de novembro de 1714 e casou o 22 de decembro de 1743 con *Josefa Rivas das Seixas ou Pimentel*, nacida en Folgoso en marzo-abril de 1714 e confirmada en 1718, filla do citado Juan Patricio Rivas e Jerónima das Seixas Bolaño³⁴.

José foi escribán como seu pai. Disputou contra seu curmán Francisco Antonio Cadavid por mor dos protocolos que había en Liñares³⁵. Francisco Antonio, que viviu en Laxas, sucedera a seu avó Francisco Gómez Gundín na escribanía e ademais era dono das 2/5 partes da escribanía por compra o 28 de outubro de 1737 a seu tío Pedro Gómez Gundín, escribán de Caldas, que tiña unha parte por herdanza materna e outra do seu tío cura Francisco Antonio. O arcebispo compostelán mandara rexistrar a Francisco Antonio todos os oficios que había na xurisdición de Montes o 20 de marzo de 1741, polo que foi a Liñares á casa de seu tío José Arén e logo a de seu tío Matías Gómez para recoller os protocolos dos Gómez Gundín. Alí había os protocolos de

34 Jerónima era filla de Fernando das Seixas, dono da casa de Bascuas en Sta. María de Rendal (Arzúa), e de Francisca Pimentel Sotomayor, una das fillas de Fernando Pimentel Sotomayor, da casa de Villar de Ferreirós, e da súa esposa Isabel Nandín Falcón. Francisca tiña una irmá chamada Ana, casada con Pedro Vaamonde, que como non tiñan sucesión deixaron como herdeiros á súa sobriña Jerónima e a seu home coa obriga de vivir en Siador.

Juan Patricio Rivas Vaamonde, da casa de Cobas (Folgoso) casou en agosto de 1706 con dita Jerónima de Seixas Bolaño. Pais de:

1. Francisco Antonio de Rivas Vaamonde, nacido o 17 (27?) de setembro de 1707 e da casa de Cobas (Folgoso) casou o 4 de outubro de 1732 con Gregoria Reigosa Castro, nacida o 7 de outubro de 1709, filla de Alonso Reigosa nacido en 1657, e de Josefa Castro e Andrade, neta por vía paterna de Gregorio Reigosa, veciño de Garellas, patrón da capela de Garellas e familiar do Sto. Oficio, e de Mariana Gamallo.

Gregoria xa viúva e aínda que veciña de Siador en Trasdeza, morreu e foi sepultada en Millerada o 10 de decembro de 1774.

2. Josefa nacida en Folgoso en marzo-abril de 1714.

3. Luisa Gabriela, nacida en Folgoso a primeiros de xaneiro de 1717, tendo por padriño a D. Francisco de Riva, abade de Xirarga. Luisa faleceu solteira na casa de Pumar o 22 de outubro de 1750 con testamento ante Pedro de Casal Baamonde.

35 RAG 17553/10.

Pedro Gómez, de Francisco Gómez, de Benito Ogando así como algún de Andrés Casal. A Francisco Antonio Cadavid pedíasele que pagara a José Arén, por ter feito o inventario dos protocolos, pero aquel implica a todos os herdeiros de Francisco Gómez Gundín.

As honras fúnebres de José celebráronse en Folgoso o 29 de marzo de 1768, tendo feito testamento ante testemuñas e Josefa o 14 de outubro de 1792, feito o seu testamento e ofrecendo unha fanega de pan, un canado de viño, un carneiro e o cesto habitual. Os seus fillos foron:

1. *Susana Francisca Arén*, bautizada o 12 de novembro de 1744, tendo por padriños ao escribán Francisco Cadavid, de Cerdedo, e a Susana Arén, de Folgoso.
2. *Fernando Arén*, bautizado o 27 de xuño de 1747, foi procurador xeral de Montes en 1795 e despois xuíz ordinario da xurisdición de Montes durante un trienio³⁶. Casou con case 50 anos o 21 de abril de 1797 con *Francisca Seoane Arén*, con 37 anos, filla de Juan Seoane e Bernarda Arén, polo que tiveron que pedir dispensa xa que eran parentes en segundo grado e en terceiro por consaguinidade. Velaron o 19 de xaneiro de 1798. Veciños de Cachofés e logo de Covas. Francisca faleceu o 14 e foi enterrada o 16 de decembro de 1817 tendo outorgado testamento ante Jacobo del Corral, e Fernando foi sepultado o 18 de maio de 1823 sen ter outorgado testamento. Fillos seus foron:
 - a) *Manuel Arén Seoane*. Foi alcalde de Tabeirós e vivía en Callobre. Fixo cesión de bens en 1827 á súa irmá Teresa ante Mariano Paseiro.(AHPPo)
 - b) *Teresa Arén Seoane*, nacida sobre 1798. Casou con *Antonio da Vila*.
 - c) *Ignacia Arén Seoane*, Nacida sobre 1800. Casou o 17 de xullo de 1821 con *José González*, nacido sobre 1798, fillo natural de Ignacia González, veciña de Folgoso. Veciña de Cobas, foi enterrada o 21 de decembro de 1871 tendo outorgado testamento ante Benito Gamallo (AHPPo). Foron pais de:

36 RAG 321/4 e protocolos de Jacobo Rodríguez de Corral en AHPPo.

- *Manuel González Arén*, a quen súa nai lle deixou en heranza a metade da casa e que casou o 24 de febreiro de 1868 con *Teresa Crego Canabal*, filla de José e Beatriz. Pais de Dolores Ramona e de Gonzalo José González Crego (bautizado o 1/11/1871, sendo padriño D. Manuel Arén)

- *Ricardo González Arén*, veciño de Cobas, que casou o 21 de marzo de 1869 con *María Dolores Fernández Canabal*, filla de Francisco e María. Pais de Marcial, 17/12/1869, e de Ricardo José 8/1/1872 a 1941.

- *Maximino González Arén*, que casou o 14 de febreiro de 1870 con Dolores Pose Cortizo, filla de José e Josefa.

- *Eduardo González Arén*, que casou o 3 marzo de 1863 con *Manuela Fernández Camiña*, ambas fillas de Francisco e María, todos veciños de Folgoso.

d) Francisca Arén Seoane.

e) Josefa Arén Seoane.

2. *Francisca Arén Rivas das Seixas*, (ou *das Seixas Arén*³⁷), bautizada o 24 de xaneiro de 1745, casou por poderes o 21 de febreiro de 1774 co escribán *Jacobo Antonio Rodríguez de Corral*, natural de san Xiao de Cumbraos pero veciño de A Coruña, fillo de Juan Rodríguez del Corral e de María Josefa Sánchez Espiñeira.

Francisca foi inhumada o 19 de febreiro de 1816 e Jacobo o 10 de xullo de 1824 tendo feito testamento ante Francisco Andiñón o 14 de novembro de 1821 deixando como cumpridores a seus fillos don Jacobo e Josefa. Logo fixo un codicilo o 29 de decembro de 1822. Fillas súas foron:

- *Josefa Rodríguez del Corral e Arén*, nacida en 1775, casou o 8 de outubro de 1804 con José Andiñón Domínguez, irmán do escribán Francisco Andiñón, fillos de Lorenzo e Francisca Domínguez (defuntos).

Cando faleceu a súa irmá Francisca, foi ela, que vivía en Ourense, a que se encargou de financiar os actos fúnebres.

- *Francisca Rodríguez del Corral e Arén*, nacida en 1785, casou o 17 de febreiro de 1824 con Domingo Antonio Diz Iglesias, fillo

37 Libros Sacramentais de Folgoso.

de Juan e Josefa, veciños de Presqueiras. Finou o 11 de xuño de 1845 aos 60 anos de idade.

- *Jacobo Rodríguez del Corral* (¿cura de Celanova?)

- *Rosa del Corral* que, cando morreu a súa irmá Francisca en 1845, vivía na cidade de Ourense.

3. (Tomás) Gonzalo Arén (*que segue*)
4. *María Manuela Jerónima*, bautizada o 21 de xaneiro de 1753 tendo por padriños ao cura de Forcarei don Manuel Soto e Mª Antonia de Arén, filla de Gonzalo Arén.
5. *Manuel Francisco Arén*, foi bautizado o 16 de abril de 1754, sendo os padriños o cura de Forcarei don Manuel de Soto e Francisca Arén, filla de José Arén Losada veciño de Castrelos. Vivía en Cobas e faleceu solteiro o 6 de agosto de 1763.
6. e quizais, *José Arén*, avogado da Real Audiencia de A Coruña, onde morreu sobre 1819.

(*Tomás*) *Gonzalo Arén Losada ou Darriva*, recibiu o bautismo o 25 de decembro de 1749 cos nomes de Tomás Gonzalo, sendo padriños Juan Seoane e Bernarda de Arén (medios) tíos do bautizado, pero será coñecido como Gonzalo.

Casou tras pedir dispensa, pois eran parentes en terceiro grado de consanguinidade por unha parte e segunda por outra, o 30 de xuño de 1783 con Mª *Ignacia Jacoba Seoane Arén*, bautizada o 1 de agosto de 1756, filla de Juan Seoane e Bernarda Arén. Vivían na casa do Pumar.

Gonzalo outorgou testamento o 10 de maio de 1800 ante o seu cuñado Jacobo Rodríguez del Corral e foi sepultado o día 13. As honras fúnebres de Mª Ignacia celebráronse o 24 de outubro de 1841 aos 80 anos, con testamento o 29 de agosto de 1840 ante Antonio Vázquez, escribán de Beariz.

Foron pais de:

1. *María Arén Seoane*. Uniuse en matrimonio o 18 de agosto de 1804 co escribán de Covas *Francisco Andión Domínguez*, fillo de Lorenzo Andión e Francisca Domínguez, veciños de Folgoso, actuando na cerimonia nupcial o cura Manuel Antonio Andión. Tanto María como a súa irmá Rosa recibiron un pequeno legado, libre de cargas, da súa tía Teresa Seoane.

Os fillos de María e Francisco tiveron unha concordia cos fillos adoptivos da súa irmá Ramona, chamados Gumersindo e Mª Concepción Otero, veciños de A Mota, polos bens da súa avoa materna.

Francisco, que interveu algo na loita contra os franceses, morreu de gota e foi enterrado o 4 de xaneiro de 1858 aos 80 anos e, como outros escribáns da familia, sen ter outorgado testamento, e María foi inhumada o 26 de xullo de 1826.

Os seus fillos foron:

- a. *Manuela Andiñón Arén*, nacida sobre 1791, faleceu de febre tifoidea, solteira e veciña de Cobas, o 14 de febreiro de 1878 tendo feito testamento ante o escribán Ricardo Lucas.
- b. *José María Andiñón Arén*, nacido sobre 1803 casou con *Gregoria Santos*. José María estando viúvo tivo de *Antonia Varela Monteagudo* un fillo chamado Alonso que foi bautizado o 30 de xuño de 1852. Logo José María e Antonia seguiron convivindo e, cando el xa tiña 80 anos e Antonia 78 anos, casaron o 16 de maio de 1884, ao mesmo tempo que recoñecía a seu fillo Alonso, quen casou o 18 de outubro de 1890 con Pilar Mouteira Ogando.
- c. *Manuel Andiñón Arén*, nacido sobre 1804, faleceu solteiro o 15 de agosto de 1884, deixando como herdeira por testamento verbal á súa sobriña Jesusa Salvadora Estévez, que pagou en 1912 unha misión segundo a intención de Manuel.
- d. *Maximino Andiñón Arén*. Faleceu solteiro o 13 de abril de 1867. Fixo testamento ante Ángel Camiña, deixando por cumpridora a Manuela Álvarez.
- e. *Dolores Andiñón Arén*, casou o 15 de outubro de 1845 con *Mariano Estévez*, fillo de Pedro Estévez e Ignacia Arén (filla de José Francisco Arén Casal e Vaamonde e de Josefa Balboa Cadavid). Vivían en Covas e foron pais de.
 - *Jesusa Salvadora Estévez* (que se confirmou o 23/9/1845 e os pais casaron ao mes seguinte) quen casou en marzo de 1863 con *Francisco Matelo* (tiveron por fillo a José Matelo, canteiro, que casou aos 22 anos o 28 de marzo de 1885 con Teresa Soto, viúva, de 32 anos. Tamén tiveron a Consuelo, bauti-

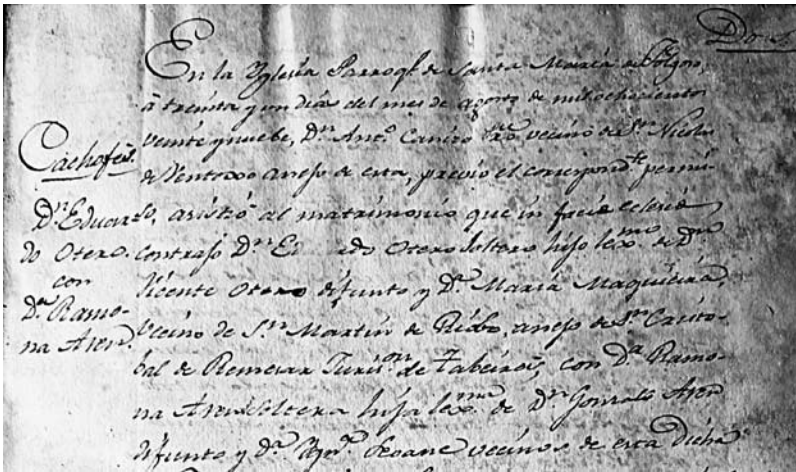
zada o 29/5/1883 e que casou o 30/9/1908 con Jesús Cortizo Bugallo).

- *Modesta Estévez*, que casou con *Eduardo Andiñón*, fillo de Rosa Andiñón, foron pais de Manuel, que naceu o 5/10/1882 e de Serafín, que naceu o 6/7/1885 e casou o 10 de outubro de 1908 con Teresa Iglesias, filla de pais incógnitos.

- f. *Casiana Andiñón Arén*, casada o 15 de xullo de 1848 con *José Varela Balboa*, fillo de Juan e Josefa, veciños de Folgoso. Veciña de Quintá, foi sepultada o 28 de febreiro de 1866 tendo feito testamento.
 - g. *Rosa Andiñón Arén*, solteira, finou aos 33 anos a causa da mordedura dun can rabioso, tendo lugar o acto fúnebre en outubro de 1848.
 - h. *Pilar Andiñón Arén*. Solteira, faleceu por unha “*calentura lenta*” e enterrada o 20 de febreiro de 1856 aos 41 anos.
2. *Rosa Arén Seoane*. Casou o 8 de xuño de 1807 con *Ignacio Antonio Quibén*, fillo de Benito Quibén (defunto) e de Rosalía Touriño, da parroquia de Santiago de Morillas, sendo testemuñas o presbítero Manuel Andiñón, o escribán Francisco Andiñón e outros. Ignacio foi correxedor de Orcellón. Viviron en Soutelo de Montes, en Xirazga... Tiveron descendencia. Rosa xa falecera antes de 1826.
 3. *Manuela Arén Seoane*. Nacida sobre 1788 vivía en Santiago na rúa do Pombal, e que herdou dos seus tíos paternos o cura de Lens don Ignacio e de Teresa Seoane, veciña de san Paio de Lens (Ames) por doazón realizada o 13 de decembro de 1815 ante Manuel Felipe González³⁸. Solteira, o seu enterro tivo lugar o 26 de febreiro de 1857 aos 69 anos, tendo feito testamento o día 20 dese mes e ano ante Francisco Andiñón, o seu cuñado.
 4. *Tomasa Arén Seoane*.
 5. *Josefa Arén Seoane*. Solteira en 1841.
 6. *Ramona Arén Seoane*, nacida sobre 1798, celebrou a súa voda en Folgoso o 30 de agosto de 1829 con Eduardo Otero Maquiera,³⁹

38 RAG 4778/45.

39 BÉRTOLO, J.M. O pazo da Mota, *Miscelánea Histórica e Cultural*. A Estrada, 2012.

Voda de Ramona Arén con Eduardo Otero.

o vinculeiro do pazo da Mota (A Estrada), bautizado o 28 de decembro de 1806, fillo de Cristóbal Vicente Otero Pazos e de María del Carmen Maquieira Pazos. Estaba entre as testemuñas da voda José María Arén, presbítero e veciño de Castrelo.

Eduardo testou o 6 de xuño de 1831 nomeando usufrutuaria dos bens libres á súa muller Ramona e deixou o vínculo a seu irmán Esteban Manuel. A Eduardo matárono en A Estrada o 7 de abril de 1836 e foi enterrado dous días despois no adro diante da porta principal da igrexa de Riobó. En Folgoso celebrouse un funeral por Eduardo “muerto desgraciadamente”, segundo se di no Libro Sacramental. En recordo do seu asasinato, así como o do seu cuñado Gonzalo Arén e de Fernando Lourenzo, púxose no antigo escudo municipal de A Estrada un anxo chorando sobre a tumba destes tres veciños.

Logo Ramona, cando xa tiña 44 anos, voltou a casar en Riobó o 19 de decembro de 1841 con Ramón Otero Estévez, de case 23 anos, sendo testemuña o licenciado don Manuel Otero. Ramón, bautizado o 19 de xaneiro de 1819, era fillo de José Otero Santiago e de María Estevez Munín, neto de Pedro Otero⁴⁰ e Mª Jacinta de Santiago, e de Tomás Estévez e de Teresa Munin.

40 José Otero casou primeiro con Juana Otero Hermida, país de Mª Concepción (1809) e de segundas con Mª Estévez Senra.

Pazo da Mota.

Escudo de don Gonzalo García Centeno. Pazos de Arenteiro

Ramona e Ramón fixeron testamento o 23 de abril de 1865 ante Manuel Santamarina notario da Estrada. Ramona morreu de pulmonía en Riobó o 25 de xaneiro de 1868 aos 71 anos. Deixaron como sucesores a

dos hijos naturales de Juana García Centeno⁴¹, Gumersindo y Mª da Concepción, habidos de don Pío Otero, para sostén de los pupilos y siempre que estos lo necesitasen y se hiciesen acreedores a ello por sus buenas cualidades en su vida pública y privada.

Era condición para poder herdar que Gumersindo e Mª Concepción levasen o apelido Otero, de aí que fosen coñecidos, el como *Gumersindo Otero García*⁴², que casou con *Dolores García Espinosa*, e ela como *Blandina Concepción Otero García*, que se uniu en matrimonio co industrial *Antonio Sanjurjo Badía*.

7. *Gonzalo Arén*, solteiro, que o mataron os facciosos en A Estrada xunto co seu cuñado Eduardo. Tivo acto fúnebre en Folgoso o

41 *Juana García* (Pazos de Arenteiro, 1816 - Riobó, 1869) era filla do administrador da Encomenda de Pazos de Arenteiro don Gonzalo García Centeno e de Francisca María Portela Álvarez de Barcia, natural e veciña de Santiago de Breixa. Ademais, Juana era irmá de Mª Dolores, cuñada de Ramón Otero, pois estaba casada con Francisco Otero Estévez.

42 Ver descendencia en: BÉRTOLO, J.M. *O pazo da Mota* (o.c.)

26 de abril de 1836 ao que asistiron 43 sacerdotes. Seu pai xa morrera.

8. *Manuel Arén*, veciño de Vilariño, que casado con Josefa de la Peña, faleceu o 15 de novembro de 1862, con máis de 70 anos, sen ter feito testamento.

Apéndice I

Ascendencia de Mariana Gómez Gundín

A ascendencia de Mariana podemos retrotraela ata *Juan Gómez Arias de Ventosa*, escribán da xurisdición de Montes, que estaba casado con *Inés Sieira Taboada y Gundín*, sendo veciños de Santa María de Muimenta⁴³.

Foron os pais de *Juan*, Pedro Gómez (*que segue*) e de Gómez Ares Gundín.

Pedro Gómez Gundín casou primeiro con *Catalina Docampo*⁴⁴ da casa de Lerce, (Cfr. <http://www.xenealoxia.org/linaxes/pontevedra/2127-casas-fidalgas-forcarei-iii-familia-do-campo>), de quen tivo unha filla chamada *Dominga Gómez*, veciña de Liñares. *Dominga* casou primeiro con *Pablo Fernández* tendo varios fillos, como *José* (Castrelo, 16/2/1671), presbítero, *Manuela* (16/3/75),... e logo casou con *Antonio Castro Villamoure*, escribán en Castrelos, tendo a *Alonso*, *Francisca* (que casou con Francisco Gil) e *Andrés Castro*.

Logo Pedro voltou a casar e tivo a Francisco (*que segue*), *Benito*, *Santiago*, *Domingo* e *Clara*.

Tamén tivo de *Dominga das Penas*, de Soutelo, dous fillos: *Santiago* e *Clara*.

Fixo un muíño no lugar de Liñares e foi escribán da vila de Caldas de Reis, outorgando testamento o 13 de marzo de 1665 ante Agustín Vázquez de la Peña⁴⁵.

Fundou un morgado e vínculo no que se incluía o oficio de escribán na xurisdición de Montes, que tiña por herdanza da súa nai, e que deixou para seu fillo:

43 RAG 23112/81.

44 RAG 3513/66.

45 RAG 16679/30.

Francisco Gómez Gundín, un dos dous escribáns da xurisdición de Montes e veciño de Liñares (Castrelo), casou con *Jacinta Reigosa*, dotada en 1671 polo seu tío Alonso Reigosa, cura de Quireza.

Como seu pai o 17 de marzo de 1665 fundara unha capela en advocación de San Xosé nun colateral da igrexa ante o escribán Gabriel Gosende, Francisco trasladouna e fixo unha capela en honor de San Xosé no Campo das Laxes do lugar de Liñares, hipotecando o 7 de agosto de 1684 diversos bens de xeito vinculado ante o escribán Gregorio Reigosa. E o 9 de outubro de 1718 ante Benito González de Poza nomeou como patrón a seu primoxénito Pedro.

Francisco finou o 25 de decembro de 1732 e o 22 de setembro de 1736 fixéronse as partillas dos seus bens entre os cinco fillos ante Benito González de Poza, pero iniciaron un preito por non se poñer de acordo sobre a escribanía de Montes que seu avó vinculara e porque algúns bens non se tiveran en conta⁴⁶.

Tiveron varios fillos, dos que sobreviviron cinco:

1. *Pedro Gómez Gundín*, bautizado o 3 agosto de 1670, foi escribán en Caldas. O 2 de outubro de 1737 vendeu a seu sobriño Francisco Antonio Cadavid dúas quintas partes da escribanía de Montes por 6.600 reais. Unha parte das escribanía herdáara de seu irmán cura Francisco Antonio.
2. *Benita*, bautizada o 10 de maio de 1673, non chegou á idade adulta.
3. *Francisco Antonio Gómez Gundín*, bautizado o 18 de xullo de 1674, foi cura de Parada e Castrelo. Faleceu 9 de agosto de 1740, tendo feito testamento ante Pedro Casal no que mandaba que se fixeran unhas boas portas para a ermida do Pego.
4. *Andrés*, bautizado o 28 de outubro de 1676, morreu de neno.
5. Mariana Gómez (*obxecto deste Apéndice*)
6. *Ignacio*, bautizado o 1 xullo de 1680, freire da orde de san Bieito no convento de Sobrado, onde foi prior.
7. *Josefa Gómez Gundín*, naceu o 6 de outubro de 1681 en Castrelo, e sendo dotada o 17 de marzo de 1706 polo seu irmán cura Francisco Antonio coa casa e viña de Salón (Alvarellos), casou en Castrelo ese mesmo día con *Juan Antonio Cadavid*, patrón

46 RAG 16679/30.

de Limeres, fillo de Francisco Cadavid e Catalina Darriba. Juan Antonio morreu o 14 de agosto de 1753 en Cerdedo e Josefa foi sepultada o 30 de abril de 1765. Seus fillos:

- a. *Francisco Antonio Cadavid*, (Cerdedo, 1707-1778), escribán da xurisdición de Montes e tamén aparece como xuíz ordinario do coto de Castro Cavadoso, casou con *Josefa (Fernández) de Godas*, veciña de Laxas, falecida o 14 de setembro de 1801. Tiveron cinco fillos, sendo o primoxénito José, que casou con Josefa de Nieves Arén, veciña de Soutelo, e que viviu en San Paio de Figueroa, como xa se dixo anteriormente⁴⁷.
- b. *María Cadavid*, a muller de Benito Ogando⁴⁸.
- c. *Manuela Cadavid Gómez Gundín*, bautizada o 30 de maio de 1714 en Cerdedo, onde casou en decembro de 1742 con Jacinto Balboa, fillo de Leonel Balboa e Camba e de Jacinta López Cervela, veciños de Albarellos. A súa filla Josefa casou con *José Francisco Arén Casal*.
- d. *Domingo Antonio*, que foi bautizado en Cerdedo o 18 de decembro de 1718.
- e. *Pedro Antonio Gómez Gundín*, bautizado en Cerdedo o 23 de outubro de 1720 e que foi monxe da orde de san Bieito en Celanova.
- f. *Miguel Cadavid Gómez Gundín*, bautizado en Cerdedo o 1 de outubro de 1722, sendo os padriños seus tíos o licenciado Benito Cadavid e Mariana Gómez. Foi cura de Cerdedo.
8. *Alonso Gómez Gundín*, bautizado o 15 de novembro de 1683 non chegou á mocidade.
9. *Matías Gómez Gundín*, bautizado o 24 de febreiro de 1686, veciño de Castrelo, que casou con *Bernarda Vaamonde*. Matías foi enterrado 17 de xaneiro de 1744 e Bernarda o 21 de decembro de 1756.

47 FERRO,L.M., BÉRTOLO, J.M. "Pazo de Xerliz y Casa Badía en Guimarei" (o.c.).

48 "Casas Fidalgas de Forcarei I" en: <http://www.xenealoxia.org/linaxes/pontevedra/2123-casas-fidalgas-forcarei>.

Apéndice II

A casa de Lerce (Castrelo. Forcarei)

A principios do s. XVII vivía en Lerce (Castrelo) o escribán Domingo do Campo Magán e Juana Gulías. Os bens que tiñan en Lerce foron valorados en 1662 en máis de 3.000 ducados, e ademais tiñan bens en Baladelo e Framil. O matrimonio fixo testamento conxunto o 3 de setembro de 1644, pouco antes de morrer Domingo, na que se di:

“y mandamos que se ofrendan por nuestros cuerpos por cada uno una hanega de centeno y por cada uno una carga de vino del nuevo porque el viejo es caro”...
“y que el día de nuestro entierro y honras se dee de comer y beber a los pobres que se allaren, de las personas de porte se les dé aparte y les traten bien”.

Domingo e Juana tiveron varios fillos:

1. *Pedro do Campo*, cura de santa María de Tomonde (Cerdedo), quen deixou a herdanza á súa irmá Isabel.
2. O bacharel *Agustín do Campo* que casou con Francisca de Soto, viúva, filla de Francisco González de Soto e de María Rodríguez Falcón, veciños de Pazos de Arenteiro (Boborás). Morreu moi novo o 6 de febreiro de 1648, deixando orfos a dous fillos moi pequenos xa que Lorenzo do Campo⁴⁹ tiña 18 meses e Ángela 6 meses.
3. Susana do Campo (*que segue*)
4. *María do Campo* que casou co escribán *Domingo Núñez de Cardecid*, natural de Cuntis, que tiveron a:
 - *María Núñez*, quen casou co escribán de Cerdedo Gabriel de Gosende, -bisavó de Frei Martín Sarmiento- e que faleceu o 7 de xullo de 1676 en Cerdedo con testamento ante Francisco Gómez.
 - *Jacobo Núñez* escribán e veciño de San Miguel de Cora (A Estrada), que casou con Isabel Núñez Varela de Vaamonde, sendo donos da *casa de Barcia*⁵⁰ en Cora.

49 Sobre a descendencia de Lorenzo ver: <http://www.xenealoxia.org/linaxes/pontevedra/2127-casas-fidalgas-forcarei-iii-familia-do-campo>.

50 BÉRTOLO, J.M., FERRO, L. La “casa de Barcia” en San Miguel de Cora (A Estrada). *Miscelánea Histórica e Cultural*. A Estrada, 2011.

5. *Juana do Campo*, que casou en 1627 con Martín Varela de Piñeiro, escribán e veciño de San Xiao de Guimarei, fillo de Martín Varela e de Elvira de Castro, veciña de San Estevo de Largantóns e neto por liña materna de Diego de Castro e Gracia Rodríguez.
6. *Isabel do Campo*, que casou con Juan Rodríguez Casal de Leira, escribán, sendo os fundadores do *pazo de Os Muros*⁵¹ en Parada (A Estrada).
7. *Catalina do Campo*, casou co escribán Pedro Gómez Gundín (Cfr. *Apendice 1*).

Susana Vaamonde casou co escribán da xurisdición de Montes *Andrés Casal Vaamonde*, fillo de Pedro Casal de Moncada, veciño de Arzúa. Vivían en Castrelos.

Cando morreu Susana, o 20 de agosto de 1682, Andrés chegou a unha concordia cos seus fillos o 3 de outubro de 1683 ante Francisco Gómez Gundín. E trala morte de Andrés, o 28 de febreiro de 1692, os seus fillos chegaron a unha concordia e fixeron as partillas o 2 de maio de 1697 ante Juan Darriba.

Foron pais de:

- 1) *Pedro Vaamonde e Ocampo*, avogado da Real Audiencia e veciño de Siador, casou con Ana Pimentel da casa de Bascuas. Recibiu de herdanza a granxa de Graba (Silleda) e 357 ducados. Pedro outorgou testamento o 19 de xaneiro de 1701 ante Juan Darriva no que di que fundou unha capela a N^a Sra do Socorro en Sestelo e deixa como usufrutuaria á súa muller e como herdeiro a seu sobriño Juan Patricio coa obriga de vivir en Sestelo (Siador) entre outras cousas para que non rouben a capela, que debe coidar.
- 2) *Andrés Vaamonde*, presbítero, cura de Silleda e Siador, morreu en 1738. Recibira por herdanza de seus pais 1.662 ducados en bens en Graba, Forcarei e outros lugares.
- 3) *María Vaamonde*, que casou o 2 de novembro de 1670 co escribán *Antonio Darriba*, veciño de Folgoso. Tralas partillas dos pais de María, quedaron co dote que recibira, o lugar de Framil, leiras e casas en Tomonde e certos bens en Alvarellos. Ademais os protocolos de Andrés Casal pasaron ás mans de Antonio Darriba.

51 BÉRTOLO, J.M., FERRO, L. Los Leira en Correáns y Parada (A Estrada). *Boletín de Estudios de Genealogía, Heráldica y Nobiliaria de Galicia*, Nº 11, 2009.

Foron os pais de Feliciana (que casou con Gonzalo Arén), de Juan Patricio e de Francisco Antonio, clérigo.

4) Eufemia Vaamonde (*que segue*)

Eufemia Vaamonde, que se uniu en matrimonio en Castrelo o 17 de outubro de 1686 co escribán *Manuel Paz Barreiro*, veciño de Acibeiro e parente en 3º e 4º grao, polo que necesitaron dispensa.

Manuel faleceu o 4 de outubro de 1702, tendo outorgado testamento ante Juan Darriba (AHPPo) no que declara que a meirande parte dos bens de Lerce son do morgado fundado polo seu sogro e nomea testamentarios a seu irmán Gonzalo, cura de Forcarei, e a seu cuñado Pedro.

Eufemia que recibiu como herdanza de seus pais todo o de Lerce e algo en Alvarellos, faleceu o 30 de decembro de 1734.

Pais de:

- a) *Serafina Micaela*, bautizada en Castrelo o 15 de setembro de 1688
- b) *Pedro*, bautizado o 24 de decembro de 1689.
- c) *Pascua María*, bautizada o 14 de xullo de 1696, sendo padriños o cura de Forcarei Gonzalo Paz Barreiro e Feliciana Rivas, veciña de Folgoso.
- d) *Serafina Susana*, recibiu o bautismo o 22 de xullo de 1697. Uniuse en matrimonio o 23 de abril de 1725 con Jacinto de Pazos fillo de Juan e de Lucia da Casa, veciños de Couso.
- e) *Aldonza Francisca*, bautizada o 13 de agosto de 1700, sendo padriños o cura Francisco Gomez Gundin e María Gosende, veciña de Cerdedo. O 1 de novembro de 1724 recibiu as arras matrimoniais de *Juan Vieitez*, fillo de Eusebio e María de Serapiro, veciños de Quireza.
- e) *Manuela Jacinta (Barreiro) Vaamonde (que segue)*

Manuela Jacinta (Barreiro) Vaamonde bautizada o 14 de marzo de 1703, tendo por padriños a Francisco Gómez (cura de Castrelo) e Jacinta Reigosa. Casou o 27 de decembro de 1725 co escribán *Pedro Casal Vaamonde*, fillo de Andrés Casal Vaamonde e de María Martínez González de Villar, veciños de Arzúa. A cerimonia nupcial levouna a cabo Andrés Casal, cura de Manduas e unha das testemuñas era Gonzalo Arén, veciño de Parada.

Viviron en Lerce. O 25 de maio de 1744 ante Alonso Varela (AHPPo) nomeou a seu fillo Pedro Ramón, nese momento estudante de filosofía en Santiago, capelán da capela de san André na igrexa de Castrelo.

Pedro Casal outorgou testamento o 4 de marzo de 1762 ante Antonio Canaval veciño de Dúasigrexas, no que mellora a Mª Antonia e a Mª Ignacia xa que Mª Francisca foi elixida para levar o morgado fundado por Andrés Casal e Susana Docampo. Por iso pide que os seus bens xunto cos dados como dote se leven a montón para facer as partillas entre os irmáns. Eran bens capitais del unha casa e lugar en As Barrosas (Arzúa) que tiña arrendado por 11 fanegas de centeo e 2 de millo, e tiña adquirido durante o matrimonio unha renda de 22 ferrados de centeo, que pide leve a súa muller mentres vivise, pois eran ganancias.

Pedro Casal foi sepultado o 19 de setembro de 1762 e Manuela Jacinta o 10 de abril de 1764, tendo outorgado testamento ante Francisco Antonio Cadavid.

Tiveron por fillos a:

1. *Pedro Ramón Casal Vaamonde*, bautizado o 3 de agosto de 1727 tendo por padriños a Gonzalo Arén Losada e Feliciano da Riva, veciños de Folgoso. Foi presbítero e capelán de Castrelo. Foi sepultado o 16/9/1768.
2. *María Antonia Casal Vaamonde*, bautizada o 12 de xuño de 1731, casou o 17 de xullo de 1752 con *Fernando das Penas e Ribas*, fillo de Antonio e Ana Fernández, veciños de Soutelo do Medio (Sta. Mª Magdalena de Montes). Foi dotada cunha “cama de roupa”, dúas vacas coas súas crías, oito ovellas, e unha arca nova de seis ferrados. Foron pais de *Jerónimo Matías*, 24/2/1755, de *José Ramón*, 23/3/1757, e de Mª *Susana*, 3/5/1759.
3. *Alonso Ignacio Casal Vaamonde*, bautizado 22 de decembro de 1733.
4. Mª *Ignacia Casal Vaamonde*, bautizada o 27 de outubro de 1735, casou con Gregorio Pérez, veciños de Barciela (Castrelo) onde ela vendía viño polo miúdo. Foi dotada con dúas vacas, roupa de cama e unha arca de seis ferrados. Finou xa viúva o 11/2/1800.
5. *Alonso Francisco Ramón*, bautizado o 23 de novembro de 1738.

6. Mª Francisca Barreiro e Casal Vaamonde (*obxecto deste segundo Apéndice*) que casou con *Francisco Arén*.

Bibliografía e fontes documentais

FERNÁNDEZ GASALLA, L. "El arquitecto Pedro de Arén (1631-1699)", en *El Museo de Pontevedra*, LXI, Pontevedra, 2007

RODRIGUEZ FRAIZ, A., *Canteiros y artistas de Terra de Montes e Ribeiras de Lérez*, Deputación de Pontevedra e Concellos de Cerdedo e Forcarei, 1982

ARQUIVO DO REINO DE GALICIA. REAL AUDIENCIA. (ARG)

ARQUIVO HISTÓRICO PROVINCIAL DE PONTEVEDRA. (AHPPo)

ARQUIVO HISTÓRICO PROVINCIAL DE OURENSE. (AHPOu)

ARQUIVO HISTÓRICO UNIVERSITARIO DE SANTIAGO. (AHUS)

ARQUIVO DIOCESANO DE SANTIAGO

ARQUIVOS PARROQUIAIS DE CERDEDO E FOLGOSO.

Agracecementos: Agradecemos en primeiro lugar a axuda activa e cooperación desinteresada do doutor ourensán don Jesús García Tobío. Asimesmo agradecemos a don Luís Cagide Diéguez e a don José Pérez Bértolo, párrocos de Cerdedo e Soutelo de Montes respectivamente, a súa atenta e solícita colaboración.